

anale de istorie

1980

anul XXVI 6 1980

APĂRAREA INDEPENDENȚEI ȘI INTEGRITĂȚII PATRIEI — OBIECTIV PRIMORDIAL ÎN ACTIVITATEA PARTIDELOR CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA (1933 — 1939)

Deceniul patru al secolului nostru a marcat pe plan internațional apariția și ascensiunea unor grave amenințări privind pacea, independența și integritatea multor popoare, amenințări care, degenerând în agresiuni coteropitoare, au culminat cu dezlănțuirea unui nou război mondial. Desfășurarea evenimentelor a impus, ca o supremă și vitală datorie patriotică a întregului popor român, a tuturor claselor și grupărilor politice, lupta neprecupețită împotriva hitlerismului și revizionismului, care, în ce privește România, urmăreau slăbirea, dezmembrarea și acapararea bogățiilor statului național unitar român.

Documentele epocii stau mărturie de netăgăduit că inițiativele, eforturile și acțiunile României, în conjunctura internațională complicată și agravantă a perioadei care a urmat instaurării hitlerismului în Germania, au constituit expresia unanimei voințe a poporului român de a-și apăra drepturile istorice și patria amenințată. Acestei conduite patriotice i se datorează înalta apreciere dată clasei muncitoare de către secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu: „Erola luptă dusă în acei ani de partidul comunist în fruntea clasei muncitoare și a unor largi forțe progresiste sub steagul democrației și independenței țării, atitudinea lucidă a unor grupări politice ale claselor conducătoare au stăvilit pentru un timp ascensiunea spre putere a organizațiilor fasciste și înrobirea țării Germaniei naziste”¹. Și tot de netăgăduit este că, în această luptă, clasa muncitoare din România, partidele sale politice s-au situat în frunte, dând exemplu de abnegație, clarviziune și capacitate revoluționară, atât în organizarea luptei proprii clase, cât și în mobilizarea întregului popor pentru salvagardarea ființei sale naționale².

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. I, Editura politică, București, 1968, p. 371.

² Vezi: Ion Popescu-Puțuri, *Lupta multiseculară a poporului român pentru apărarea dreptului de libertate socială și națională. P.C.R., continuatorul tradițiilor de luptă pentru suveranitatea și independența poporului român*, în „Anale de istorie”, anul XXI, nr. 9/1973, p. 30 și urm.

În deceniul premergător războiului, politica externă a României s-a manifestat, pe de o parte, prin apărarea consecventă a principiilor de drept internațional consacrate de statutul Societății Națiunilor, pe de altă parte, prin încheierea unor tratate, convenții, acorduri cu diverse state interesate, ca și ea, în menținerea statu-quo-ului european³.

Este un merit al partidelor politice ale clasei muncitoare din România — Partidul Comunist Român, Partidul Social-Democrat, Partidul Socialist Independent (unitar) — că au sesizat cu pertinență tendințele revizionist-războinice, în momentul de nefastă răscruce marcat de instaurarea hitlerismului în Germania și de suita de evenimente internaționale care i-a urmat. Explicând că venirea lui Hitler la putere în Germania reprezenta, pentru proletariatul internațional, pentru masele muncitoare de pretutindeni, creșterea terorii fasciste și a pericolului de război, „Scîntreia” arăta în editorialul său în întâmpinarea lui 1 Mai 1933: „Creșterea dictaturii fasciste în Germania, Austria, întărirea ei în Balcani, pactele de înțelegere între Hitler, Mussolini, Mac Donald * — pun în fața proletariatului internațional, cu o tărie mai mare decât oricînd, sarcina istorică a unor lupte, care vor însemna lupte pe viață și pe moarte”⁴. Stabilind cu justețe legătura cauzală între tendințele revanșarde ale Germaniei, concesiile în favoarea acestora și faza critică în care se afla Conferința de dezarmării de la Geneva, P.S.D. atrăgea atenția, la rîndul său, asupra consecințelor nefaste ale lipsei de unire în mișcarea muncitorească internațională, „efectele nenorocite ale fracționării clasei muncitoare”, în lupta împotriva pericolelor de război⁵.

România a văzut în actele internaționale, pentru a căror finalizare a militat în 1933⁶, instrumente viabile de apărare a securității și păcii popoarelor și, în virtutea acestor deziderate, a susținut proiectul sovietic de *definire a agresiunii*, raportul Comisiei desemnată de Conferința de dezarmării privind *definirea teritoriului*⁷, și, ca un corolar al lor, Convenția de la Londra (3—4 iulie 1933) de *definire a agresorului*⁸. Toate aceste străduințe au fost întâmpinate cu satisfacție și aprobate de opinia publică românească, presa partidelor muncitorești comentînd pe larg semnificațiile lor⁹. Buletinul C.C. al P.C.R. considera Convenția de la Londra ca

³ Viorica Moisuc, *Acte fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada 1918—1940, în Probleme de politică externă a României, 1918—1940, Istoria militară*, București, 1977, p. 13—95.

* Este vorba despre așa-numitul „pact al celor patru” (Anglia, Franța, Germania, Italia), în plin efort de perfectare, la al cărui eșec a contribuit riposta opiniei publice mondiale, protestul și acțiunea fermă a Mișcării Înțelegerii. Vezi: Gh. Matei, *Dezarmarea în contextul problemelor internaționale și atitudinea României (1918—1934)*, Editura Academiei R. S. România, București, 1968.

⁴ „Scîntela”, anul III, nr. 6 din 1 aprilie 1933, p. 1.

⁵ „Lumea nouă”, anul XXVII, nr. 22 din 28 mai 1933.

⁶ „Scîntela”, anul III, nr. 3 din 1 februarie 1933.

⁷ Ibidem, nr. 9 din 1—15 iunie 1933, p. 7; nr. 10, 1 august 1933, p. 1; Arhiva I.S.I.S.P., Cota A—XVII, dosar nr. 69 (Instrucțiunile C.C. al P.C.R. din 7 aprilie 1933).

⁸ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Editura politică, București, 1967, p. 506—515.

⁹ Asemenea articole au apărut fie în presa influențată de P.C.R. — „Horea”, „Clopotul”, „Amicii U.R.S.S.”, fie în zărele democratice — „Facla”, „Adevărul”, „Democrația”, „Neamul românesc” etc.

reprezentînd „unul din faptele politice cele mai mari”¹⁰; organul central de presă al P.S.D. aprecia același eveniment ca avînd „însemnate repercusiuni pentru politica externă a României”, constituind „un pas înainte pe drumul politicii de pace, de înțelegere cu republica muncitorească a sovietelor ruse”, normalizare pe care P.S.D. o ceruse de mult¹¹; „Scintila” preciza: „Între Uniunea Sovietică și România s-a încheiat o convenție asupra formulei agresorului, convenție care, în fapt, constituie un pact de neagresiune și la care au aderat toate statele Micii Înțelegeri și aproape toate statele vecine cu U.R.S.S.”¹².

Momentul în care Germania, sfidînd întreaga construcție de drept internațional statuată prin tratatele de pace postbelice și Pactul Societății Națiunilor, a părăsit forumul internațional de la Geneva și Conferința dezarmării (14 octombrie 1933) a fost, din punct de vedere moral-psihologic, momentul cînd opinia publică internațională a avut sentimentul că asistă la prologul unui nou război mondial. În România, reacția tuturor forțelor sociale și politice — de la instituțiile guvernamentale, pînă la partidele politice, de la personalitățile lucide burgheze, pînă la organizațiile muncitorești și țărănești — a fost unanimă în demascarea consecințelor periculoase determinate de acțiunile Germaniei. Partidul comunist consemna: „Ieșirea din Ligă a Germaniei, petrecută într-un moment DE GROZAVĂ INCORDARE A SITUAȚIEI INTERNAȚIONALE, în urma adîncirii crizei și a falimentului Conferinței dezarmării și a Conferinței de la Londra este o azvîrlire înaintea spre prăpăstia războiului imperialist”¹³. Partidul Socialist Unitar a votat o Rezoluție, în care preconiza „boicotul activ împotriva oricăror mărfuri și produse de origine hitleristă”¹⁴, ca una din armele eficace de apărare contra barbariei fasciste¹⁵.

Comentînd sensul amenințărilor hitleristo-mussoliniene pe arena mondială, publicația antifascistă a comuniștilor, „Clopotul”, demasca intențiile celor doi dictatori de a aplica în politica externă principiile impuse în interiorul propriilor țări: sus, un directoriu atotputernic al marilor puteri, jos, „plebea” statelor mici, „respectuoase și ascultătoare față de cei tari”. Prezentînd substratul reacționar al politicii revizioniste, se arăta că ambii dictatori voiau revenirea la situația de dinainte de război, „cînd puterile mari hotărau totul și cînd cei mici erau considerați ca material de care se putea dispune în voie”¹⁶.

La aceste amenințări la adresa păcii și hotarelor, România și-a rostit răspicat hotărîrea sa de apărare. Din multitudinea de episoade și docu-

¹⁰ „Buletinul Comitetului Central al Partidului Comunist din România”, anul II, nr. 13, septembrie-octombrie 1933.

¹¹ „Lumea nouă”, anul XXVII, nr. 28 din 9 iulie 1933.

¹² „Scintila”, anul III, nr. 10 din 1 august 1933, p. 3.

¹³ Ibidem, nr. 12—13, septembrie-octombrie 1933, p. 14.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ „Proletarul”, anul VI, nr. 62 din 1 octombrie 1933.

¹⁶ „Clopotul”, anul I, nr. 25 din 15 decembrie 1933.

mente care atestă starea de spirit antihitleristă, antirevizionistă a poporului român, unele sînt cu o semnificație deosebită. Este elocventă, astfel, activitatea intensă desfășurată de comuniști și patrioți în cadrul Comitetului Național Antifascist, în conducerea cărui se găsea și tânărul comunist Nicolae Ceaușescu¹⁷; este semnificativă declarația noului guvern, condus de I. Gh. Duca, care preconiza continuarea politicii externe tradiționale și menținerea tratatelor existente¹⁸; este definitorie atârnuța celei de a IV-a Conferințe balcanice (Salonic, 4—11 noiembrie 1933), care, desfășurându-se într-o manieră constructivă, va determina continuarea tratatelor pentru realizarea unui pact de înțelegere balcanică, menit să asigure securitatea și pacificarea în această zonă a sud-estului european¹⁹; este caracteristică sărbătorirea înfăptuirii Marii Uniri, la 1 decembrie, sub semnul unității naționale indestructibile și active; este, de asemenea, specifică momentul, crearea Ligii antirevizioniste (15 decembrie 1933) care, prin statut și activitate, exprima voința și hotărîrea de luptă împotriva atacurilor revizioniste.

Intr-o sugestivă analiză diplomatică de debut a anului 1934, intitulată *A trecut un an de cruntă reacțiune în Europa*, organul central de presă al P.S.D., „Lumea nouă”, după ce sublinia că, în anul 1933, s-a vorbit, ca niciodată, de probabilitatea unui război mondial, aprecia că această funestă posibilitate izvora din faptul că una din bazele politicii a lui Hitler era „războiul de revanșă pentru recucerirea teritoriilor pierdute”, scop pentru care, înarmându-se febril, determina și alte state să procedeze la fel. De aceea — conchidea elarul — nu era exclus ca în 1934 să izbucnească războiul, din cauza „nebuniei hitleriste” și a „înconștienței guvernelor capitaliste”²⁰. Organul central de presă al P.S.D., „Proletarul”, vorbind despre planurile hitleriste, semnala că Germania era foarte activă în Europa Centrală, și că, în acest context, era necesară grăbirea încheierii pactului balcanic pentru a asigura un „front compact în Orientul Europei, în fața pericolului germano-ungar”²¹.

Intr-adevăr, ofensiva statelor revizioniste era în plin proces de organizare și manifestare: relațiile germano-ungare, încă din 1933, erau într-o ascendentă cimentare de feluri revizioniste; Italia încuraja revizionismul horthyst, atacînd România antirevizionistă; cererea de revizuire a granițelor era din ce în ce mai agresiv fluturată de guvernul ungar condus de Gömbös, fiind sprijinită prin înființarea de nenumărate organizații iredentiste (în interior și în străinătate), care au desfășurat una din cele

¹⁷ Vezi: Aurică Simion, Stelian Neagos, *Comitetul național antifascist din România*, Editura politică, București, 1979.

¹⁸ „Universul”, anul 50, nr. 200 din 3 octombrie 1933.

¹⁹ Eliza Campus, *România și Conferințele balcanice (1930—1934)*, în *Studii privind politica externă a României, 1919—1939*, Editura militară, București, 1990, p. 112—115.

²⁰ „Lumea nouă”, anul XXVII, nr. 3 din 7 ianuarie 1934.

²¹ „Proletarul”, anul VII, nr. 80 din 20 ianuarie 1934.

mai furibunde propagande revizioniste în Europa. În acest cadru, unul din marile succese diplomatice, la care România și-a adus o substanțială contribuție, a fost crearea Antantei Balcanice (9 februarie 1934), instrument diplomatic și politic regional, menit să apere și să impună respectarea statu-quo-ului teritorial al statelor semnatare ²².

Poporul român a întâmpinat noua creație diplomatică cu speranțe renăscute, ca o garanție a păstrării securității și integrității patriei. Purtătoare a unor principii politice marxiste privind pacea, războiul și relațiile dintre state, partidele clasei muncitoare din România și-au exprimat încrederea în posibilitățile deschise prin crearea Antantei Balcanice. Aprecierea generală a pactului dată de P.C.R. era obiectivă: „o nouă grupare a statelor antirevizioniste, în frunte cu Franța, împotriva statelor revizioniste, în frunte cu Italia și Germania”. Intențiile sale defensive erau judicios sesizate: „garantarea granițelor actuale ale țărilor semnatare” ²³. Anunșind și comentind încheierea pactului, P.S.D. îl aprecia ca pe un început promițător, subliniindu-i caracterul de „contract de înțelegere defensivă”, exprimându-și regretul că Bulgaria nu a putut fi atrasă pentru a se realiza, astfel, „adevărata frățietate balcanică” ²⁴.

În martie 1934, Mussolini își ținea discursul, larg difuzat, în favoarea satisfacerii dezideratelor revizioniste horthyste; în mai 1934, Gömbös declara că revizuirea Tratatului de la Trianon constituia punct principal în programul său de guvernare; în decembrie 1934, ministrul de externe nazist, von Neurath, declara că Germania va sprijini pe toți cei ce luptă pentru revizuirea tratatelor. La aceste uneltiri revizioniste, poporul român a ripostat cu o vigoare impresionantă. Poziția oficială a guvernului, expusă de ministrul de externe Nicolae Titulescu ²⁵, dezbaterile măsurilor ce trebuiau adoptate, în cadrul Parlamentului, denotând unanimitatea tuturor partidelor și grupărilor politice ²⁶, marile mitinguri și adunări de ripostă la propaganda revizionistă, organizate spontan sau la apelul Ligii antirevizioniste, vibrantele articole de credință față de integritatea statului național publicate de presa tuturor grupărilor politice — toate au fost în măsură să releve hotărârea de nestrămutat a poporului român de a-și apăra hotarele patriei.

Ziarul „Clopotul”, prin care opiniile P.C.R. erau difuzate în presa legală, dădea o înaltă apreciere unanimității forțelor politice față de po-

²² Vezi: Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*, Editura politică, București, 1971; Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, Editura Academiei R. S. România, București, 1972.

²³ „Scîntela”, anul IV, nr. 3, martie 1934, p. 4—5.

²⁴ „Lumea nouă”, anul XXVIII, nr. 7 din 11 februarie 1934.

²⁵ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Editura științifică, București, 1967, p. 406—424.

²⁶ D.A.D., „Monitorul oficial”, nr. 38, ședința din 4 aprilie 1934, p. 1607—1610. Vezi și: Liviu Dandara, *Apărarea unității, independenței și integrității patriei noastre în dezbaterile parlamentare din anii 1929—1939*, în „Anale de istorie”, anul XXIV, nr. 3/1978, p. 112—123.

litica externă a României, remarcând faptul că, discursul lui N. Titulescu în Parlament (4 aprilie 1934), pozițiile exprimate de șefii celor mai importante partide au fost un energic și clar răspuns la agitațiile revizioniste²⁷. Partidul Social-Democrat explica argumentat că, pentru a atrage unele state în orbita sa, Mussolini „flutură stindardul revizuirii tratatelor de pace” și, în situația creată, în fața unui evident pericol de război din partea Germaniei și Italiei, salvarea păcii putea fi rezolvată prin aderarea Rusiei sovietice la Societatea Națiunilor, interzicerea înarmării Germaniei, perfectarea unei convenții generale de dezarmare, însoțită de controlul permanent și efectiv, realizarea unui pact general de asistență reciprocă și neagresiune între state²⁸.

La 9 iunie 1934, stabilind relații diplomatice cu Uniunea Sovietică, România făcea un nou pas pozitiv menit să asigure securitatea colectivă europeană și, în același timp, propria securitate. Întregul popor, majoritatea forțelor politice ale României, au primit cu satisfacție normalizarea relațiilor cu statul vecin²⁹.

Referindu-se la acest act, liderul social-democrat Lotar Rădăceanu arăta că, prin accentuata îmbunătățire a legăturilor Rusiei sovietice cu Franța, prin apropierea ei de Mica Antantă, s-a repurtat un mare succes al diplomației statelor pacifice. El își exprima speranța că aceste fapte vor avea consecințe atât în mișcarea muncitorească internațională, cât și pe plan politic intern. În acest sens, el considera oportun ca guvernul român să scoată din ilegalitate și de sub regimul persecuțiilor pe comuniști. Se arăta că Uniunea Sovietică s-a pronunțat „contra revizuirii și a garantat solemn integritatea teritorială a statului român”³⁰. Și în declarația C.C. al P.C.R. se remarca drept o importantă victorie, faptul că statul român burghez a recunoscut de jure statul proletar³¹.

Trecind în revistă anul scurs — 1934 — Partidul Socialist Unitar aprecia ca pozitiv, pe lângă alți factori antirăzboinici, „redresarea politică” a proletariatului, procesul de reconsiderare realistă a platformelor politice ale partidelor muncitorești, pașii reali spre unitatea de acțiune în mișcarea muncitorească³². Într-adevăr, anul 1935, anul Frontului popular antifascist, începea sub bune auspicii pentru mișcarea muncitorească, cu implicații favorabile în organizarea forțelor antirăzboinice, antifasciste. Partidul Comunist Român, pe baza experienței prețioase acumulate de Comitetul Național Antifascist și de celelalte organizații de masă de sub influența sa, și-a dat seama că un larg front patriotic, capabil să respingă

²⁷ „Clopotul”, anul II, nr. 20 din 13 aprilie 1934.

²⁸ „Lumea nouă”, anul XXVIII, nr. 13 din 25 martie 1934.

²⁹ Vezi: I. M. Oprea, *O etapă rodnică din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice. 1928—1936*, Editura politică, București, 1967.

³⁰ „Lumea nouă”, anul XXVIII, nr. 34 din 19 august 1934.

³¹ „Lupta de clasă”, nr. 3—4, iulie-august 1934, p. 41—44.

³² „Proletarul”, anul VII, nr. 86 din 15 ianuarie 1935.

pericolele generate de fascism și război, se putea înfăptui numai prin stabilirea unor platforme corespunzătoare, cu obiective general-democratice, naționale.

În primăvara și vara anului 1935, evenimentele pe arena internațională erau confuze și evident periculoase la adresa păcii. În martie, Germania a denunțat clauzele tratatului de la Versailles, trecînd fățiș la organizarea unei agresive forțe militare. Reacția Consiliului Societății Națiunilor, a Angliei și Franței, a fost concesivă și inoperantă. Conferința de la Stresa (aprilie) hotărî să recomande revizuirea statutului militar al Austriei, Ungariei și Bulgariei (de fapt revizuirea tratatelor de la Saint-Germain, Trianon și Neuilly)³³. Pe de altă parte, fapte pozitive, încurajatoare pentru pacea europeană se conturau pe arena internațională: tratatul de ajutor mutual franco-sovietic (2 mai), tratatul mutual dintre Cehoslovacia și U.R.S.S. (16 mai), tratativele pentru un tratat similar între România și U.R.S.S.

Se înțelege că, toate aceste evenimente, în măsura în care deveneau cunoscute opiniei publice, erau de natură să intereseze toate forțele politice ale țării. În spațiul unei cronici de politică internațională, organul central de presă al P.C.R. făcea o amplă trecere în revistă a evenimentelor. Demascînd ruperea clauzelor militare ale tratatului de la Versailles de către Germania, urmată de înarmările furibunde ale militarismului german renăscut, subliniind politica contradictorie a Angliei, de încurajare a remilitarizării Reichului, explicînd poziția Franței, pentru care înarmarea Germaniei constituia un pericol direct — „Scînteia” prezenta succesele remarcabile ale frontului păcii, acțiunea de stăvilire a războiului, care a culminat cu „pactul de asistență mutuală între Uniunea Sovietică, deoparte, Franța, Cehoslovacia și probabil țările baltice și România, de alta, unind temporar într-un bloc toate puterile interesate în menținerea păcii”³⁴.

La rîndul său, „Lumea nouă”, făcînd o amplă analiză a potențialului militar al Reichului, arăta poziția lipsită de fermitate a Ligii Națiunilor față de încălcarea tratatelor, subliniind necesitatea ca popoarele să-și exprime năzuința lor de pace și să determine guvernele în luarea unor măsuri corespunzătoare. „Socialismul internațional a afirmat întotdeauna că securitatea și pacea nu pot fi realizate prin înarmări” — se spunea. „Pace prin arbitraj și dezarmare, iată lozincă socialistă, singura salvatoare a păcii între popoare”³⁵. Sub semnul acestor năzuințe s-au desfășurat și acțiunile maselor populare, ale partidelor muncitorești din România în cinstirea zilei de 1 Mai 1935³⁶.

În fața succeselor înregistrate de statele antirevizioniste și de mișcarea antifascistă, atacurile blocului revizionist au devenit mai insistente și agresive. În această confruntare, atît pe cale diplomatică, cît și prin variate metode propagandistice, statele Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, inclusiv România, erau ținta spre care-și îndreptau atacurile Berlinul, Roma, Budapesta. Iată de ce, alături de măsurile de securitate

³³ Vezi: Eliza Campus, *Poziția României față de politica de revanșă și agresiune a marilor puteri fasciste din Europa, în Probleme de politică externă a României. 1918—1940*, p. 178—181.

³⁴ „Scînteia”, anul V, nr. 12 din 22 aprilie 1935, p. 3.

³⁵ „Lumea nouă”, anul XXIX, nr. 12 din 24 martie 1935.

³⁶ „Scînteia”, anul V, nr. 11 din 15 aprilie 1935; „Lumea nouă”, anul XXIX, nr. 16 din 21 aprilie 1935; „Proletarul”, anul VII, nr. 91 din 1 mai 1935.

inițiate de guvernul român³⁷, spiritul și lupta antifascistă a maselor populare, a forțelor progresiste și patriotice, exprimau hotărîrea României de a nu precupeți nici un efort pentru a-și apăra hotarele și ființa națională.

Sînt relevante argumentele cu care comuniștii se adresau celorlalte forțe politice — social-democrați, unitariști, național-țărăniști ș.a. — în vederea închegării unei platforme comune de luptă. „Un bloc imperialist fascist central-european, sub comanda Germaniei hitleriste e în grabnică formație” — se avertiza în Scrisoarea C.C. al P.C.R. adresată C.Ex. al P.S.D. în noiembrie 1935. Explicînd că spre acest bloc se îndreptau unele state vecine României, comuniștii români specificau că, deși ținta mărturisită a planurilor războinice ale blocului fascist era Uniunea Sovietică „*totuși obiect imediat de atac vor fi țările mici, popoarele slabe învecinate*”. Apelul, exprimînd forma supremă a sentimentelor patriotice în caz de pericol, cuprindea declarația solemnă: „Noi, comuniștii, sîntem gata să apărăm cu arma în mînă independența României, dacă țara noastră ar fi silită să ducă un război de apărare contra imperialismului fascist”³⁸.

La tribuna Parlamentului român, senatorul social-democrat Iosif Jumanca, comentînd cu îngrijorare faptul că pacea Europei era grav amenințată de politica agresivă a statelor cu regim fascist, în primul rînd a Germaniei și Italiei, spunea că, atît în interesul păcii universale, cît și al menținerii integrității ei teritoriale, România trebuia să ducă, mai departe, cu mai multă hotărîre, „politica de alianță cu democrațiile apusene, cu țările Micii Înțelegeri și cu Rusia sovietică”³⁹. În aceeași perioadă, comuniștii români au relevat faptul că pregătirea acțiunilor agresive se ducea sub lozincă revizionismului, sub pretextul „înlăturării nedreptăților” dar că, în realitate „oștile germano-ungare, odată pătrunse în Cehoslovacia, România etc. vor șterge aceste țări de pe harta lumii”. De aceea, partidul comunist conchidea: „**NAȚIUNEA ESTE ÎN PERICOL!** Poporul muncitor trebuie să apere națiunea de pieire! Trebuie să apere țara de groaza războiului și de pierderea independenței”⁴⁰. Această preocupare a comuniștilor este atestată și de „Notele informative” cu caracter militar și de sondare a opiniei publice. „Conducerea P.C.R. a început să facă pregătiri intense pentru «Ziua Roșie» (1 august) — semnalează o asemenea notă elaborată de Statul Major al Corpului VII Armată. Manifestele lansate de comuniști — se spunea în informare — „însistă asupra pericolului de război iminent, creat de sistemul capitalist și fascist”⁴¹.

În ianuarie 1936, Partidul comunist, semnalînd pericolele ce amenințau independența României din partea „blocului fascist central-european, zis bloc revizionist”, atrăgea atenția asupra intențiilor acestuia de „a șterge țara noastră de pe harta Europei”, de a distruge „bazele înseși ale existenței naționale” a poporului român. „Încercuirea României este un fapt”, drept care „orice ezitare mărește pericolul și reprezintă o răs-

³⁷ Vezi: *File din Istoria militară a poporului român. Studii*, vol. 4, Editura militară, București, 1977, p. 132—170.

³⁸ Arhiva I.S.I.S.P., cota A—XIX, 23.

³⁹ „Lumea nouă”, anul XXIX, nr. 44 din 8 decembrie 1935.

⁴⁰ „Scîntela”, anul V, nr. 27—28, decembrie 1935, p. 6.

⁴¹ Arhiva I.S.I.S.P., fond XII, dosar nr. 2454, f. 1.

pundere de care istoria va ține seama, pedepsind amarnic pe cei care au tremurat în fața pericolului" ⁴².

În *Raportul* dedicat problemelor de politică externă a României, prezentat de C. Titel-Petrescu la Congresul al XVI-lea al P.S.D. (aprilie 1936), se releva faptul că haosul din viața internațională se datora „neîndeplinirii obligațiilor contractate prin tratate, carenței organismului de pace de la Geneva, și, în ultimă instanță, regimului capitalist, prin esența lui generator de conflicte economice și războaie”. *Raportul* făcea un aspru rechizitoriu ineficienței de care a dat dovadă Conferința dezarmării, relevând politica concesivă a Angliei și Franței față de Germania și Italia ⁴³. În *Rezoluția* adoptată de Congres în problema politicii externe, se aprecia că pacea putea fi salvată numai „prin solidaritatea internațională a popoarelor și realizarea securității colective în cadrul Pactului Societății Națiunilor” ⁴⁴.

Frontul unic al păcii pe plan național și internațional — era lozincă pentru care se pronunța cu tărie și P.C.R., pentru a face față primejdiei „de a ne vedea copleșiți de armatele ungurești și nemțești”, de a pierde independența națională și de a deveni „o colonie a imperialiștilor hitleriști” ⁴⁵. În acest sens, Plenara a V-a lărgită a C.C. al P.C.R. (iulie 1936), s-a preocupat, în mod deosebit, de cauzele și manifestarea acestor pericole, stabilind printr-o *Rezoluție* specială sarcinile ce reveneau comuniștilor în situația dată. Subliniind că fascismul german era principalul instigator la război, semnalând faptul că Ungaria și Bulgaria au pășit și ele pe drumul militarizării, documentul explica locul rezervat României în jocul de interese al Germaniei: *sursă de petrol și grâu; obiect de recompensare teritorială a aliaților Reichului; stat vasal, cu rol de străjer al intereselor Germaniei la gurile Dunării și Marea Neagră; obiectiv de cucerire și de supunere. Triumful imperialismului german — avertiza Partidul comunist — ar duce „la dezmembrarea României în folosul țărilor vecine fasciste și la înrobirea străină a poporului”, reducând România la „o anexă a imperialismului german”. Documentul conchidea: „România poate deveni numai obiect de reîmpărțire nouă imperialistă a Europei, iar nu un subiect”. În aceste împrejurări, sarcina comuniștilor era aceea de a lupta „pentru o politică externă și internă care să asigure o adevărată apărare a țării împotriva atacului militar din partea fascismului german” ⁴⁶. O atare atitudine o regăsim prezentă și în *Moțiunea* adoptată de secțiunile din Capitală ale P.S.D., la 5 septembrie 1936, care cerea ca politica externă a României „să-și urmeze neclintit cursul pe linia politicii de securitate colectivă în cadrul Societății Națiunilor”, muncitorii fiind gata „să apere țara împotriva oricărei agresiuni și să susțină până la ultimele ei consecințe orice acțiune a țării pentru aplicarea politicii de securitate colectivă” ⁴⁷.*

După cum se știe, la 25 octombrie 1936, Germania și Italia au parafat un acord de colaborare — „Axa Roma-Berlin” — în virtutea căruia cele două mari puteri se angajau să-și concerteze politica externă, delimitându-și sferele de influență. La sfârșitul aceluiași an (25 noiembrie),

⁴² D-ului sale d-lui Ion Mihalache, președintele P.N.T. și delegației permanente a P.N.T., Editura P.C.R., 1936 (Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab. XX—5).

⁴³ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 15 din 12 aprilie 1936.

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 16 din 19 aprilie 1936.

⁴⁵ „Scinteia”, anul VI, nr. 6—7, mai 1936, p. 4.

⁴⁶ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab XX—3.

⁴⁷ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 37 din 13 septembrie 1936.

Japonia și Germania semnav Pactul anticomintern. Prin alăturarea Italiei la pact, în noiembrie 1937, se va crea așa-numita „Axă Berlin-Roma-Tokio“. Aceste alianțe revanșarde, pe fondul atitudinii concesive a Angliei și Franței și a ineficacității măsurilor întreprinse de Liga Națiunilor, au sporit neliniștea statelor periclitare de tendințele și planurile dictatorilor fasciști.

Semnănd norii ce se îngrămădeau pe cerul României, pericolul ca edificiul statului unitar românesc să fie năruit, publicistul comunist Scarlat Callimachi demasca faptul că „numai nebunii și orbii“ nu vedeau „privirile lui Horthy, ale lui Hitler, ațintite asupra pământului și bogățiilor românești“⁴⁸. Aceasta era rațiunea pentru care Partidul comunist își afirma hotărârea de a lupta „contra oricărei revizui a tratatelor de pace“, dându-și adevăratul la orice acțiune menită să întărească relațiile între statele Micii Antante, Înțelegerii Balcanice, Franța, U.R.S.S., Liga Națiunilor, în lupta pentru împiedicarea războiului pregătit de puterile fasciste⁴⁹. În același sens se pronunța, în numele țărănimii, președintele Frontului plugarilor, dr. Petru Groza, când declara că „noi sintem în tabăra celor care vor menținerea granițelor și nu vom ceda fără război“⁵⁰. Analizând discursul rostit de Mussolini la Milano, la 1 noiembrie 1936, din care rezulta că Germania și Italia erau hotărâte să impună cu forța armelor o nouă împărțire a lumii, social-democrații români atrăgeau atenția că, în acest scop, statele fasciste atrăgeau în orbita lor și o serie de țări mici — ca Ungaria horthystă, „definitiv câștigată cruciadei revizioniste“ —, ce urmăreau cuceriri teritoriale pe seama altor popoare⁵¹. Declarațiile lui Mussolini au făcut, de altfel, obiectul unei dezbateri speciale organizate de Comitetul executiv al P.S.D., prilej cu care s-a adoptat hotărârea de a iniția organizarea unei conferințe a mișcării muncitorești din țările Micii Înțelegeri, la București, care să-și exprime solidaritatea în lupta antirevizionistă și hotărârea de a-și apăra integritatea patriilor amenințate⁵². De asemenea, Uniunea muncitorilor și țărănilor maghiari din România (Madosz) și-a exprimat dorința ca „politica externă a României să se îndrepte spre statele mari democratice care respectă independența națiunilor mici“⁵³.

Când în februarie 1937, la Atena, s-a desfășurat sesiunea anuală a Înțelegerii Balcanice, P.S.D., s-a pronunțat pentru crearea și întărirea organismelor regionale — în sinul Societății Națiunilor — cum erau Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică⁵⁴. Aceleași rațiuni au stat la baza unor fructuoase colaborări între partidele social-democrate

⁴⁸ „Horea“, anul I, nr. 7 din 7 septembrie 1936.

⁴⁹ Arhiva I.S.I.S.P., cota A—XX—22.

⁵⁰ Dr. Petru Groza, *Articole, cuvântări, interviuri. Texte alese*, Editura politică, București, 1973, p. 170—172.

⁵¹ „Lumea nouă“, anul XXX, nr. 43 din 8 noiembrie 1936.

⁵² *Ibidem*, nr. 46 din 15 noiembrie 1936.

⁵³ „Dimineața“, anul 50, nr. 16218 din 5 decembrie 1936.

⁵⁴ „Lumea nouă“, anul XXXI, nr. 8 din 21 februarie 1937.

din statele componente ale celor două organisme regionale. Participând la congresul Partidului social-democrat cehoslovac (Praga, mai 1937), Lotar Rădăceanu relatează că delegații la congres, în întâlnirile lor, au discutat mult despre Mica Antantă, care — prin legăturile ei cu Anglia, Franța și U.R.S.S. — conținea un „prețios nucleu de organizare colectivă a păcii în Europa”, datorită socialiștilor fiind „să sprijine acea politică externă care poate asigura pacea”⁵⁵. Partidul Comunist Român, prin organizațiile sale legale de masă, prin presa aflată sub influența sa, prin acțiunile organizate în colaborare cu alte partide și grupări politice, și-a manifestat atitudinea realistă și constructivă față de politica externă pe care trebuia s-o promoveze România. De altfel, poziția partidelor muncitorești în domeniul respectiv era asemănătoare, mergând deseori până la similitudine. Cu toate acestea, din motive care încorporau multiple dificultăți, unitatea de acțiune întârzie să se realizeze⁵⁶.

Cu sfârșitul anului 1937, condițiile internaționale au evoluat spre agravarea situației din zona centrală și răsăriteană a Europei, statelor mici micșorându-li-se, treptat, posibilitățile de rezistență în fața agresivității Reichului, mecanismul de securitate regională bazat pe Înțelegerea Balcanică și Mica Înțelegere — în care România era organic încadrată — vădind simptome de deteriorare. Previziunile și îngrijorările semnalate de partidele muncitorești și-au găsit astfel o nedorită confirmare. Evenimentele care se succedau cu rapiditate pe arena mondială au implicat în mecanismul internațional majoritatea statelor lumii, continentul european devenind scena unor dramatice schimbări în viața popoarelor, ființa națională și hotarele unor țări fiind brutal încălcate de Germania hitleristă, Italia fascistă și aliații lor revizionști.

Ținând seama de situația specifică a României, care, și în acest context internațional, promovează o politică externă având ca scop suprem menținerea integrității teritoriale a țării, Partidul Comunist Român a reușit să-și definească, cu înaltă maturitate politică, poziția în chestiunile vitale ale independenței și suveranității țării. „P. C. din România — sublinia „Scînteia” — va lupta cu toate forțele sale pentru o politică externă de apărare a păcii, alături de Uniunea Sovietică, Franța, Anglia, Statele Unite ale Americii, Mica Antantă, Înțelegerea Balcanică, va susține lupta pentru întărirea Ligii Națiunilor, ca organ de apărare a păcii, de aplicare a politicii de securitate colectivă, și va lupta pentru aplicarea pactului de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică și Franța”⁵⁷. Considerând că apărarea integrității țării era posibilă numai pe baza unei puternice concentrări a tuturor forțelor naționale, P.C.R. și-a amplificat străduințele pentru constituirea unui larg front național antihitlerist, determinînd continuarea

⁵⁵ *Ibidem*, nr. 23 din 6 iunie 1937.

⁵⁶ *Socialism și naționalism*. Expunere pe înțelesul tuturor de Lotar Rădăceanu, Cercul de editură socialistă, București, 1937, p. 44.

⁵⁷ „Scînteia”, anul VIII, nr. 3 din 31 ianuarie 1938, p. 2.

politicii externe tradiționale a României. P.C.R. s-a adresat P.S.D. (re-întregit prin revenirea P.S.U.) cu apelul de a-și reuni forțele în vederea creării unui puternic front național antifascist, arătând că și partidele burgheze (național-țărănist, radical țărănesc, național-liberal) se vedeau interesate în stăvilirea pericolelor ce planau asupra țării, conștiente că orientarea spre Germania ar fi fost „o catastrofă pentru țară”⁵³.

Pe această linie, pe parcursul lunilor ianuarie-februarie 1938, cu prilejul unor numeroase întâlniri și discuții, P.C.R. a adresat partidelor național-liberal și național-țărănist, liderilor Iuliu Maniu și C. I. C. Brătianu, apelul de a realiza o largă concentrare de forțe în scopul organizării luptei comune împotriva pericolelor reprezentate de ascensiunea spre putere a fascismului, pe plan intern, și de tendințele blocului revizionist, pe plan extern. Într-o notă informativă a Direcției generale a poliției din ianuarie 1938 se semnala desfășurarea unei consfătuiri a Uniunii Democratice, cu participarea reprezentanților grupărilor politice și profesionale cu caracter democratic, subliniindu-se faptul că „comuniștii arată un mare optimism către realizarea acestui *deziderat* (frontul național — *n.n.*) care formează obiectul central al politicii lor din ultimii ani”⁵⁴. Un manifest lansat cu prilejul zilei de 24 ianuarie de Uniunea Democratică și Comitetele cetățenești, avertiza pe cei ce unelteau „din afară și dinlăuntru granițelor împotriva independenței patriei” că poporul român va repeta deviza gloriosului Mărășești : „PE AICI NU SE TRECE !”⁵⁵.

În condiții privative de libertate, comuniștii din închisorile regimului burghez se preocupau de soarta patriei, sesizând pericolele ce o amenințau : „Dacă țările *pacifice* mari nu vor înțelege nici acum necesitatea părăsirii politicii de concesiuni în fața agresiunii țărilor fasciste, pentru stăvillirea planurilor lor, într-un scurt timp nu se va mai juca numai soarta Cehoslovaciei, amenințată cu dezmembrarea din partea hitlerismului, dar e în pericol însăși spargerea Blocului pacific, de către *statele mici*, care văzându-se lăsate fără apărare, la bunul plac al agresorului, vor căuta să se înțeleagă cu el pe cale de compromisuri”⁵⁶.

Previziunile au fost confirmate într-un timp foarte scurt : la 11 martie 1938 Germania a ocupat Austria (Anschluss-ul), consecințele acestui pas fiind deosebit de grave pentru statele din centrul și răsăritul Europei. În România, Anschluss-ul a generat o serie de complicații de natură economică, politică și diplomatică, cu repercusiuni asupra capacității de apă-

⁵³ Ibidem, nr. 4 din 15 februarie 1938, p. 1.

⁵⁴ Arhiva I.S.I.S.P., fond XIII, dosar nr. 2506, f. 8—10.

⁵⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar nr. 2 074, f. 316.

⁵⁶ Conferința celulei P.C.R. din Doftana (februarie-martie 1938), Arhiva

rare a independenței și securității sale⁶². Dezvăluind adevărata semnificație a anexării Austriei, clasa muncitoare, partidele muncitorești și celelalte forțe patriotice ale națiunii au tras, totodată, semnalul de alarmă în ceea ce privește soarta României. Comuniștii români atrăgeau atenția că, după ocuparea Austriei, Hitler era în posesia cheii „pentru sugrumarea Cehoslovaciei și pentru subjugarea economică și politică a tuturor țărilor din bazinul dunărean și din Balcani”, popoarele acestora fiind pândite de „o primejdie de moarte”⁶³.

În această situație internațională complexă, este remarcabil faptul că P.C.R. și-a propus descifrarea tendințelor, focarelor și zonelor conflictuale pe arena mondială, a politicii promovate atât de Axa Berlin-Roma-Tokio cât și de statele democratice, în confruntarea cărora locul și rolul României au putut fi judicios sesizate. Pornind de la interesele economice ale Germaniei („Hitler are nevoie de petrolul României”, are nevoie „de cerealele, vitele, magneziul și alte materii prime”), subliniind pe cele de natură strategică („Hitler vrea acum să stăpânească toată Dunărea, inclusiv gurile ei, spre a-și asigura accesul la Marea Neagră”), dezaprobind concesiile și pasivitatea puterilor occidentale în fața acestor tendințe spre estul și sud-estul Europei — comuniștii români atrăgeau atenția că pericolul de ocupare a Cehoslovaciei și României, de către Germania hitleristă, devenise iminent⁶⁴.

În broșura-document, sugestiv intitulată *După Austria, Cehoslovacia*, P.C.R. a întreprins o cuprinzătoare analiză a momentului internațional, caracterizat printr-un evident proces de deteriorare a păcii și securității popoarelor⁶⁵. Au fost demascate aranjamentele dintre Hitler și Mussolini, în virtutea cărora Hitler și-a asigurat sprijinul „în cele ce plănuiește împotriva Cehoslovaciei, României, Iugoslaviei și altor țări din Balcani”. Criticând conduita echivocă și pasivă a guvernului englez, s-a dezvăluit intenția Angliei de a da „mână liberă lui Hitler în Europa centrală”, pentru a-și salva coloniile. Broșura conchidea: „SOARTA ÎNTREGII EUROPE ESTE ÎN JOC !” Sub imperiul aceleiași îngrijorări, P.S.D. analizând desfășurarea Conferinței Miciei Înțelegeri (Sinaia, 8 mai 1938), arăta că situația în zona respectivei grupări regionale inspira serioase neliniști „în urma alipirii Austriei la Germania și tendinței hitleriste de a se extinde asupra Cehoslovaciei și în sud-estul Europei”⁶⁶.

În acest ghem de interese și tendințe, în dezlegarea cărora rolul hotărîtor îl aveau marile puteri, comuniștii români, la fel ca și în alte momente, au arătat cu realism care era locul rezervat patriei lor: România, țară pîndită, cu rol de colonie germană. La întrebarea „CE TREBUIE SĂ FACEM?”, răspunsul P.C.R. era ferm: „formarea unui bloc puternic al tuturor statelor amenințate de noul

⁶² Armand Călinescu consemna succint la 13 martie 1938, îngrijorările guvernului român: „Evenimentele din Austria nu sînt întîmplătoare. Ele sînt o etapă în planul de expansiune germană care cuprinde: stat național integral și cucerirea de deșeururi și materii prime în răsărit. Dunărea, bulevard comercial și strategie între est și vest. Toate statele care au fost aici au suferit mari presiuni. Austria, apoi Cehoslovacia, ar urma România, care are baza aeriană prin petrol” (*Insemnări zilnice*, în Arhiva I.S.I.S.P., fond XV, dosar nr. 05, f. 489—492).

⁶³ „Scînteia”, anul VIII, nr. 6—7 din 1 aprilie 1938, p. 4.

⁶⁴ „Lupta de clasă”, anul XIX, nr. 2, mai 1938, p. 4—8.

⁶⁵ Arhiva I.S.I.S.P., Cota Ab XXII—5, inv. 1 007.

⁶⁶ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 19 din 8 mai 1938.

val imperialist, pornit de la Berlin"⁶⁷. Făcînd o analiză similiară, Partidul social-democrat descifra diversele fațete ale politicii marilor puteri, nefavorabile României. Citînd și comentînd un articol din „Financial News” (Londra) — care demasca scopurile Germaniei de a transforma țările balcanice și dunărene în „dominioane”, opinînd că ar fi trebuit ajutată Italia să-și recucerească vechea poziție în această regiune a Europei —, „Lumea nouă” combătea „logica” conservatoare a Angliei avertizînd cu un justificat protest: „Noi credem că țările mici din această parte a Europei nu pot rămîne simple figuri în jocul de șah al marilor puteri. Ele au dreptul la independență și nu trebuie să devină nici colonii ale Germaniei, nici ale Italiei și nici ale Angliei”⁶⁸.

Se știe că una din armele propagandistice ale revizionismului a fost agitarea și supralicitarea problemei minorităților din diverse țări vizate. Nici România nu a fost scutită de aceste provocări și imixțiuni în treburile interne, privitoare la regimul acordat populației neromâne, existente în patria comună⁶⁹. În cursul anului 1938, cînd Anschluss-ul, apoi München-ul, au dovedit lumii ce însemna „noua ordine” hitleristă, poporul român a avut alături de el și naționalitățile conlocuitoare în apărarea patrimoniului strămoșesc. Muncitorii maghiari din Cluj, organizați în syndicatele C.G.M., au adoptat, la 1 august 1938, o *Moștune* în care se spunea: „muncitorimea maghiară organizată din România, declară încă o dată în mod categoric și fără echivoc, ca și în trecut, că această muncitorime este absolut loială și fidelă față de statul român, a cărui integritate teritorială o vede ca definitivă”⁷⁰.

Analizînd situația în lumina noilor manifestări revizioniste, Comitetul regional din Ardeal și Banat al P.C.R. a adoptat, încă din 19 septembrie 1938 (înainte de München), o *Hotărîre* în care era clarificată poziția comuniștilor în ceea ce privește problema națională în România⁷¹. *Hotărîrea* demasca faptul că fascismul hitlerist „behăie despre dreptul la autodeterminare, despre plebiscit”, iar Mussolini și Antal (secretar de stat maghiar), în cuvîntările de la 18 septembrie, au cerut plebiscit „pe toate teritoriile desprinse de Ungaria feudală — și în Ardealul nostru”. Documentul condamna cu vehemență așa-zisa mișcare de „eliberare” națională a sudeților, ungurilor, polonezilor, slovacilor iredentiști din Cehoslovacia. Apreciînd că, prin apărarea Cehoslovaciei, Mica Antantă își va exercita și onora înseși rațiunea pentru care a fost creată, documentul își exprima satisfacția că activitatea comuniștilor români era mult ușurată de acordul încheiat între România și U.R.S.S., conform căruia „România nu va

⁶⁷ „Înainte de Anschluss, România a fost înconjurată de țări aliate (Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia), de țări cu pretențiuni teritoriale (Ungaria, Bulgaria), dar fără posibilități mari de înarmare și fără ca ele să aibă direct, în dosul lor, un vecin mare, puternic... Acum Ungaria, care nutrește pretențiuni teritoriale față de România, are vecin Germania hitleristă și, ca aliat eventual al ei, poate presa asupra României cu toată greutatea puterii militare a imperialismului german... S-a înrăutățit situația tuturor membrilor Micii Antante, s-a înrăutățit situația externă a României” („Lupta de clasă”, anul XIX, nr. 3 din iunie 1938, p. 7—12).

⁶⁸ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 5 din 3 iulie 1938.

⁶⁹ Vezi L. Bányai, *Pe făgașul tradițiilor frășești*, București, 1971; Carol Gölner, *Muncă și năzuințe comune. Din trecutul populației germane din România*, București, 1972.

⁷⁰ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 13 din 28 august 1938.

⁷¹ Arhiva I.S.I.S.P., Cota A—XXII—11, inv. 996.

impiedica ca Uniunea Sovietică să poată satisface neîntârziat datorită sa contractuală față de Cehoslovacia", ca trupele sovietice „să poată trece liber prin țara noastră, pentru apărarea Cehoslovaciei atacate”⁷².

În același timp, P.C.R. a demască organizările hitleriste săsești, pe grofii unguri și ramura reacționară iredentistă a Partidului maghiar — agentură horthystă în România — care căutau „să atragă pe maghiari într-o mișcare revizionistă și iredentistă, contrară muncitorilor și țăranilor maghiari”. Comuniștii își afirmă răspicat hotărârea de a clarifica masele populare asupra acestor subversive acțiuni iredentiste, considerând că numai coeziunea întregului popor putea asigura independența națională a României și, în cadrul ei, rezolvarea democratică a drepturilor naționalităților conlocuitoare⁷³. În același spirit, un *Memoriu* — semnat de zeci de mii de patrioți maghiari — era înmănat, la 14 noiembrie 1938, de către o delegație a Madosz-ului, ministrului minorităților naționale, Silviu Dragomir⁷⁴.

Pactul de la München a declanșat indignarea profundă a opiniei publice din România, neliniști întemelte guvernărilor României și sugestii dintre cele mai variate emise de diverse organizații și personalități politice privind orientarea politicii externe în noile împrejurări. Partidele muncitorești au avansat și ele o serie de soluții realiste și patriotice. Și chiar dacă, atunci, nu ele au precumpănit în rezolvarea conflictelor internaționale, importanța lor nu este prin nimic diminuată, constituind un prețios izvor de învățăminte, un aport al mișcării muncitorești din România la îmbogățirea concepției materialist-istorice privind caracterul, cauzele și evitabilitatea războaielor dintre state.

În momente în care declarațiile euforice ale presei occidentale vorbeau despre înlăturarea unor viitoare conflicte pe arena europeană, în momente în care, alături prin contaminare cât și din prudență diplomatică, declarațiile oficiale ale României degajau un ton evasiv și liniștitor, Partidul Comunist Român avertiza că Ungaria horthystă nu va întârzia mult „planul de atacare a Transilvaniei”, România, după München, fiind „mai mult ca oricând — după expresia lui N. Iorga — O ȚARĂ PINDITĂ”, nu numai de revizionismul maghiar, dar și de cel german⁷⁵. La întrebarea legitimă, pe cine se putea sprijini România, P.C.R. își exprima rezervele (împărtășite, de altfel, cu îngrijorare de majoritatea forțelor politice) față de Anglia și Franța care abandonaseră Cehoslovacia și, oricând, puteau trăda și România. Sesizând simptomele izolării României pe plan extern, Partidul comunist îndemna la strângerea relațiilor cu U.R.S.S. și cu cercurile sincere democratice din Anglia și Franța, iar pe plan intern la „o puternică, largă și hotărâtă mișcare pentru apărarea independenței țării și a libertății ei interne și externe”⁷⁶.

Este grăitor faptul că și Partidul social-democrat a avut o optică asemănătoare cu P.C.R. în evaluarea momentului münchenez. Liderul social-democrat C. Titel-Petrescu considera că „urmările atitudinii de lașitate a guvernului de la Londra și Paris nu se vor opri la Cehoslovacia”, Germania hitleristă continuându-și „marșul spre răsărit”, deschizând, în același timp, și apetitul altora la expansiune. Ca atare, „numai făcându-se

⁷² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, 1938, mapa 106.

⁷³ „Scinteia”, anul VIII, nr. 14 din 23 noiembrie 1938, p. 4.

⁷⁴ L. Bányai, *Op. cit.*, p. 210.

⁷⁵ „Scinteia”, anul VIII, nr. 14 din 23 noiembrie 1938, p. 2.

⁷⁶ *Ibid.*

zid de apărare a independenței și integrității statelor, astfel cum sînt constituite prin tratatele de pace, se mai poate salva pacea lumii”⁷⁷.

Sub semnul acestor năzuințe de unitate națională, muncitorimea din România a sărbătorit aniversarea a 20 de ani de la Marea Unire printr-o serie de ample manifestări și acțiuni patriotice, prilej cu care și-a exprimat hotărîrea să apere „unitatea și integritatea statului român cu toate mijloacele”⁷⁸.

Documentele diplomatice și cele privind viața politică internă, presa — începînd cu cea guvernamentală și sfîrșind cu cea a partidelor oficial dizolvate — atestă fără tăgadă că la cumpăna anilor 1938—1939 toată suflarea patriotică românească era angajată plenar în lupta împotriva primejdiilor care planau asupra patriei. Acestea deveneau din ce în ce mai evidente, mai grave, prefigurînd încheierea procesului de izolare a țării pe plan extern. România devenise ținta tendințelor expansioniste hitleristo-horthyste, relansate cu și mai ostentativă virulență⁷⁹.

În martie 1939, prin cîmpirea și dezmembrarea Cehoslovaciei de către trupele hitleristo-hortyste, prin reeditarea conciliatorismului franco-britanic, prin lipsa de coeziune a statelor Micii Înțelegeri în problema apărării Cehoslovaciei, prin presiunile și amenințările germano-ungare la adresa României — poporul român s-a aflat în unul dintre cele mai dramatice momente ale istoriei sale interbelice. În toată această perioadă, scurtă în scurgerea timpului, dar densă și precipitată în derularea evenimentelor, muncitorimea din România, partidele și organizațiile sale politico-profesionale au fost, la fel ca și în alte momente grave, plenar angrenate în apărarea intereselor vitale ale patriei amenințate.

În lumina acestor comandamente majore, P.C.R. a adoptat o suită de măsuri organizatorice și propagandistice menite să contribuie la sprijinirea unei politici externe corespunzătoare intereselor României, la întărirea coeziunii moral-politice a maselor, la realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare și a frontului național antihitlerist, antirevizionist, la perfecționarea capacității de apărare, inclusiv militară, a națiunii. Încă din ianuarie 1939, C.C. al P.C.R. a trimis organelor regionale și locale ale partidului *Instrucțiuni speciale* privind pregătirea tineretului în așa fel ca el să fie gata pentru apărarea patriei în caz de pericol⁸⁰. Conferința organizației din Capitală a P.C.R. din februarie 1939 a analizat în spirit critic activitatea trecută, angajîndu-se să depună toate eforturile pentru „a mobiliza masele largi de la orașe și sate pentru apărarea integrității, independenței, demnității și libertății României”⁸¹.

Evenimentele lunii martie 1939 — desființarea statului cehoslovac, presiunile Germaniei naziste pentru a determina România să încheie un tratat economic oneros, dizlocarea trupelor ungare la granița de vest a României — au îndreptățit poporul român să se considere ținta unui atac iminent din partea Germaniei și Ungariei, determinîndu-l să ia măsurile cerute în atare împrejurări. A fost, fără îndoială, unul din momentele de supremă încordare patriotică ce au vădit lumii care era poziția întregului popor român față de cei ce voiau să distrugă unitatea națională realizată

⁷⁷ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 17 din 25 septembrie 1938.

⁷⁸ *Ibidem*, nr. 29 din 18 decembrie 1938.

⁷⁹ Vezi: Gheorghe Zaharia, *România în prăjma și la începutul celui de-al doilea război mondial*, în *Probleme de politică externă a României. 1918—1940*, p. 388—426.

⁸⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar nr. 9, f. 5.

⁸¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dosar nr. 167, f. 58.

în 1918 și consfințită prin tratatele de pace postbelice. O „Dare de seamă” transmisă Statului Major al Corpului IV Armată, privind starea de spirit a populației în perioada 17—28 martie 1939, consemna că oamenii comentau cu aprindere desfășurarea evenimentelor externe și măsurile luate de guvern pentru apărarea hotarelor de vest, condamnând vehement felul în care călcase Hitler promisiunile și angajamentele luate la Munchen, blamând atitudinea statelor mari occidentale („a căror intervenție nu s-a produs”) care au sacrificat „interesele statelor mici”⁸².

Cum a răspuns poporul la mobilizarea decretată de guvern? Un emoționant reportaj al ziaristului social-democrat Nicolae Deleanu, intitulat *Adevărata țară*, arăta că „toată nația de muncitori de la sate și orașe a răspuns la un simplu zvon sau la comunicarea notarilor din sate: PREZENT. Și uimitor de repede”⁸³. Un Manifest din martie 1939 al Comitetului regional din Ardeal și Banat al P.C.R., criticând în termeni foarte severi încheierea acordului economic româno-german, sublinia, în același timp, că aceasta nu trebuia să împiedice poporul muncitor din Ardeal să sprijine guvernul atât în lupta de apărare, cât și în menținerea ordinii interne, îndemnând pe toți cetățenii, fără excepție, să-și facă datoria în armata română, iar pe comuniști și pe muncitori să se pună „în fruntea apărării” dând pildă „de disciplină, conștiință și jertfă”⁸⁴. Luând cuvântul în parlamentul redeschis în iunie 1939, deputatul socialist Eftimie Gherman evoca cu mândrie patriotică faptul că muncitorimea a participat activ la măsurile de apărare inițiate de guvern, demonstrând că nu era nici o contradicție între idealurile pacifice ale clasei muncitoare și interesele superioare ale țării⁸⁵.

După cum se știe, evenimentelor din martie 1939 le-a urmat o perioadă în care popoarelor doritoare de pace le-au renăscut speranțele în posibilitatea evitării unor noi conflicte și generalizării războiului. Se desfășurau tratativele anglo-franco-sovietice care au stat în atenția opiniei publice mondiale pe parcursul verii anului 1939. Pentru România și țările înțelegerii Balcanice, perspectiva realizării unui bloc de rezistență anti-hitlerist-antirevizionist, având în Franța, U.R.S.S. și Anglia nucleul polarizator, era de o importanță vitală. De aceea, pe parcursul tratativelor, diplomația românească a depus stăruințe deosebite pentru organizarea securității în Balcani, în cadrul sistemului securității generale, prin participarea Uniunii Sovietice, Angliei și Franței.

P.C.R. și-a făcut cunoscută poziția printr-o platformă (mai 1939), care stipula ca necesități imperioase: „apărarea hotarelor României și a independenței ei”; „încadrarea României în sistemul de alianțe intervenite între Franța, Anglia și Uniunea Sovietică, cu respingerea oricărui compromis față de Germania hitleristă, precum și a pactului româno-german încheiat”⁸⁶. La rândul său, P.S.D. a afirmat că „acțiunile care tind la asistențe și alianțe ce garantau hotarele nu puteau fi primite decât cu bucurie de România, cu atât mai mult cu cât, prin garantarea hotarelor, se servea, în același timp, pacea europeană”⁸⁷. De o importanță deosebită pentru popularizarea opțiunilor partidelor muncitorești în problemele privind politica externă a României s-au dovedit a fi acțiunile organizate

⁸² Arhiva I.S.I.S.P., fond XII, dosar nr. 2454, f. 7—10.

⁸³ „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 15 din 9 aprilie 1939.

⁸⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar nr. 222, f. 208.

⁸⁵ D.A.D., „Monitorul oficial” nr. 6, ședința din 27 iunie 1939, p. 110—111.

⁸⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 160, f. 62—63.

⁸⁷ „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 22 din 28 mai 1939.

pe întreg intervalul ce a precedat izbucnirea războiului mondial, acțiuni în care, 1 Mai 1939 s-a înscris ca o pagină deosebită în istoria mișcării muncitorești din România. „Marea demonstrație de la 1 Mai 1939, desfășurată sub semnul unității, al Frontului Unic dintre comuniști și socialiști — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, — a evidențiat cu putere hotărârea eroicei noastre clase muncitoare de a se opune fascismului și politicii de război, de a apăra interesele naționale supreme ale României”⁸⁸. Amploarea manifestărilor revoluționare de la București și din alte centre ale țării și-a întins ecoul peste hotare, publicații din U.R.S.S., Elveția, Marea Britanie, S.U.A., apreciind pozitiv caracterul lor antifascist și antirăzboinic.

Aceste comandamente patriotice au stat în centrul atenției Partidului Comunist Român la Plenara a VI-a a C.C. (iunie 1939), care a analizat situația internațională, politica externă promovată de România și, în lumina concluziilor revelate, a trasat un valoros program de sarcini ce reveneau comuniștilor în situația respectivă⁸⁹. Plenara a avut meritul incontestabil de a fi formulat în chip obiectiv locul și rolul României în respectivul context internațional: unul din cele mai apropiate „obiective ale agresiunii germane”; ținta revizionismului dirijat și încurajat de Berlin; expusă agresorului hitlerist, „lipsită de alianțe solide” și înconjurată de dușmani prin realizarea, de către Germania, a unei „veritabile încercuiri și izolări” a țării⁹⁰. Plenara a reafirmat poziția P.C.R. față de agitațiile revizioniste sau iredentiste, insistând asupra faptului că lupta pe teren național nu trebuia să lovească unitatea teritorială și independența României. Rezoluția Plenarei, relevând „primejdia dezmembrării și ocupării României de către Germania fascistă și statele revizioniste a crescut enorm”, a trasat ca sarcină primordială comuniștilor mobilizarea întregului popor în apărarea independenței și integrității țării, prin înfăptuirea grabnică a celor trei alianțe concentrice pentru care militau comuniștii: frontul unic, frontul popular antifascist, frontul național patriotic. În această direcție, P.C.R. a desfășurat o amplă activitate de lămurire și propagandă, arătând că țara este „pîndită de primejdia cîmpirii” și că numai „unirea frățească” o poate salva⁹¹.

Cronologic, evenimentele internaționale din ultima decadă a lunii august și prima decadă a lunii septembrie s-au precipitat și succedat atât de rapid încît raportul de forțe (și, în angrenajul internațional, situația fiecărei țări) pe arena mondială a căpătat o nouă și complexă configurație. La 1 septembrie Germania a atacat Polonia; la 3 septembrie Anglia și Franța au declarat război Germaniei.

Declanșat, al doilea război mondial a avut de la început un caracter just, de apărare din partea popoarelor și statelor care au ridicat armele contra agresorului fascist, dușmanul principal al libertății și ființei lor naționale. Poporul român a condamnat invazia Germaniei naziste, relevând justetea războiului purtat de Polonia și aliații săi. „Comuniștii din România — scria ziarul „Scînteia” la 8 septembrie 1939 — înfierează agresiunea ucigătoare a lui Hitler în contra poporului polonez și vor lupta... contra

⁸⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 18, Editura politică, București, 1979, p. 240.

⁸⁹ Viorica Moisuc, Florea Nedelcu, *Problemele politicii externe a României reflectate în documentele plenarelor a V-a și a VI-a ale C.C. al P.C.R. (1936, 1939)*, „Anale de istorie”, anul XVI, nr. 6/1971, p. 89—98.

⁹⁰ Raportul Comitetului Central la Plenara a VI-a a C.C. al Partidului Comunist din România, în „Lupta de clasă”, anul XX, nr. 6, august 1939, p. 5.

⁹¹ „Scînteia”, anul IX, nr. 21 din 26 iunie 1939, p. 1—2.

Germaniei fasciste și imperialiste". Intr-un *Manifest*, din septembrie 1939, P.C.R. atrăgea „din nou atenția asupra pericolului principal, asupra fascismului și asupra reprezentantului lui cel mai barbar și sîngeros : Germania hitleristă, care după cîmpirea Poloniei amenință România”⁹².

În perioada care a urmat, în țară s-a manifestat o vie neliniște, o intensă activitate antirevizionistă, care a cuprins toate forțele social-politice ale țării, de la guvernul și grupările politice burgheze, pînă la organizațiile și partidele clasei muncitoare și țărănimii, de la înaltele foruri militare, pînă la soldatul de rînd, de la personalitățile politice, artistice, științifice ale națiunii, pînă la modesta familie din satul și orașul românesc. Săptămîni de gravă tensiune politico-diplomatică, zile și nopți de consultări și consilii de coroană, precipitate de succesive ultimatumuri și amenințări externe, mii de pagini publicate în presă, broșuri și documentații menite să explice și să argumenteze legitimitatea drepturilor României la patrimoniul strămoșesc — toate au încercat — în cursul anului 1940 — să oprească mersul implacabil spre destrămarea hotarelor statului național unitar. Iar dacă, în acele împrejurări, nu dorința poporului român a precumpănit, dacă în acele împrejurări faptele s-au consumat prin sfidarea dreptății și năzuințelor sale, prin încălcarea normelor și tratatelor de drept internațional, prin impunerea forței și dictatului celui mai „tare”, aceasta n-a știrbit ci a întărit voința sa de independență, unitate națională și suveranitate în granițele sale firești.

LIVIA DANDARA

⁹² Arhiva I.S.I.S.P., cota A XXIII — 22, inv. 1043.